

იდიომატური კომპონენტები ინგლისური და ქართული ენების ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში (შედარებითი ანალიზი)

ირმა რუსაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
e-mail: irmarusadze@gmail.com
<https://doi.org/10.52340/lac.2026.11.34>

შესავალი

თანამედროვე ლინგვისტიკაში ფრაზეოლოგია ცენტრალურ ადგილს იკავებს, რაც განპირობებულია მისი მჭიდრო კავშირით კულტურასთან და ეროვნულ იდენ-ტობასთან. ფრაზეოლოგიური ერთეულები (იდიომები, ანდაზები და მყარი გამოთქმები), წარმოადგენს სიტყვათა მუდმივ კომბინაციებს, რომელთა მნიშვნელობა ხშირად არ გამომდინარეობს მათი ცალკეული კომპონენტების პირ-დაპირი მნიშვნელობიდან. აღნიშნული ერთეულები ასახავს კოლექტიურ გამოცდი-ლებასა და საუკუნეების განმავლობაში დაგროვილ კულტურულ ღირებულებებს.

ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში იდიომატური კომპონენტების შესწავლა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ლინგვოკულტუროლოგიის ფარგლებში, რომელიც ენას განიხილავს როგორც კულტურულ კოდს. იდიომებისა და მყარი გამოთქმების მეშვეობით მეტყველებაში გადმოცემულია კულტურული ცოდნა, სოციალური ნორმები და სტერეოტიპული წარმოდგენები. შესაბამისად, ასეთი ერთეულების ანალიზი საშუალებას იძლევა გამოვიკვლიოთ ენის, აზროვნებისა და კულტურის ურთიერთქმედება.

ფრაზეოლოგიური ერთეულების განსაზღვრასა და კლასიფიკაციას მრავალმა ლინგვისტმა მიუძღვნა მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანი ნაშრომი. ტრადიციული მიდგომების მიხედვით, მათ ახასიათებთ სემანტიკური მთლიანობა, სტრუქტურული სტაბილურობა და რეპროდუქციულობა. იდიომატურობა კი განიხილება მათ უმთავრეს ნიშან-თვისებად, ვინაიდან ერთეულის მთლიან მნიშვნელობას ხშირად არ ემთხვევა მისი კომპონენტების ლექსიკური მნიშვნელობათა ჯამი [გამყრელიძე და სხვ., 2003: 56].

ლინგვოკულტუროლოგიური თვალსაზრისით, იდიომატური კომპონენტები კულტურულად მარკირებული ელემენტებია, რომლებიც გამყარებულია ფრაზეო-ლოგიურ ერთეულებში. ისინი შეიძლება მოიცავდეს ადამიანის სხეულის ნაწილებ-თან დაკავშირებულ ელემენტებს (სომატურ კომპონენტებს), ყოველდღიურ საქმია-ნობას, რელიგიურ რწმენას, ფოლკლორსა და ისტორიულ მოვლენებს. აღნიშნული კომპონენტები ფუნქციონირებს სიმბოლოებად, რომლებშიც ნათლად აისახება კულტურულად მნიშვნელოვანი ინფორმაცია.

თანამედროვე ლინგვოკულტუროლოგია ფრაზეოლოგიას განიხილავს როგორც ენის „კულტურულ არქივს“. ფრაზეოლოგიზმები და იდიომები კი გვევლინება თითქოსდა მოკლე ტექსტებად, რომლებიც ინახავს კოლექტიურ მეხსიერებასა და კულტურულ სტერეოტიპებს. შესაბამისად, იდიომატური კომპონენტების შესწავლა ხელს უწყობს ეროვნული და კულტურული მენტალიტეტის უფრო ღრმა გააზრებას.

1. იდიომატური კომპონენტები და მათი ტიპები

ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში იდიომატური კომპონენტები შეიძლება კლასიფიცირდეს მათი სემანტიკური და კულტურული მახასიათებლებით. ერთ-ერთი ყველაზე პროდუქტიული ტიპია სომატური კომპონენტები, რომლებიც მო-იცავს სხეულის ნაწილების სახელებს, როგორცაა თავი, ხელი, გული და სხვა, როგორც ინგლისურ, ასევე ქართულ ენაში. აღნიშნული ელემენტები ფართოდ გამო-იყენება ემოციების, ინტელექტუალური აქტივობისა და მორალური თვისებების გამოსახატავად.

მნიშვნელოვან ჯგუფს წარმოადგენს მეტაფორული კომპონენტები. ფრაზეო-ლოგიაში გამოყენებული მეტაფორები ხშირად ეფუძნება კულტურულად ნაცნობ სახეებს, რომლებიც მომდინარეობს ბუნებიდან, საოჯახო საქმიანობიდან ან ტრადი-ციული პროფესიებიდან. მაგალითად, ცხოველური სიმბოლიკა ხშირად გამო-იყენება ადამიანის ქცევისა და ხასიათის თვისებების აღსაწერად.

გარდა ამისა, ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში შეიძლება შევხვდეთ ისტორიულ ან რელიგიურ კომპონენტებსაც, რომლებიც ასახავს კონკრეტულ კულტურულ ფონს. ქართულ ფრაზეოლოგიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქრისტიანულ სიმბოლიკას, მაშინ როდესაც ინგლისურ იდიომებში ხშირად აისახება ისტორიული მოვლენები, სოციალური ინსტიტუტები ან საზღვაო ტრადიციები.

2. სემანტიკური მოტივაცია და ექსპრესიულობა

მიუხედავად იმისა, რომ ფრაზეოლოგიური ერთეულები, როგორც წესი, სემანტიკური გაუმჭვირვალობით ხასიათდება, ბევრ მათგანს მაინც შემორჩენილი აქვს გარკვეული სემანტიკური მოტივაცია. იდიომატური კომპონენტები ქმნის ექსპრესიულ-სტრუქტურულ მოტივაციას მკვეთრი სახეების და ემოციური შეფერილობის მეშვეობით. აღნიშნული ექსპრესიულობა აძლიერებს ფრაზეო-ლოგიური ერთეულების კომუნიკაციურ ეფექტს და ზრდის მათ გამოყენებას მეტყველებაში.

ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში სემანტიკური ცვლილება მჭიდროდ არის დაკავშირებული კულტურულ ევოლუციასთან. სოციალური პირობებისა და ღირებულებების ცვლილებასთან ერთად ზოგიერთი იდიომატური კომპონენტი კარგავს პირვანდელ მოტივაციას და იძენს ახალ მნიშვნელობას. ხოლო ზოგი ნაწილობრივ დემოტივირებულ ერთეულად აგრძელებს ფუნქციონებას კულტურული იდენტობის მარკერად.

3. ინგლისური იდიომები: მაგალითები და ანალიზი

განვიხილოთ რამდენიმე ინგლისური იდიომი, რათა ნათლად გამოიკვეთოს იდიომატური კომპონენტების როლი მნიშვნელობის კონსტრუირებაში ლინგვოკულტუროლოგიურ ჭრილში. წარმოდგენილი მაგალითები გამოირჩევა სემანტიკური მოტივაციის, მეტაფორული და შეფასებითი მნიშვნელობით. (Cowie, 1998; Kövecses, 2005).

3.1 სომატური იდიომები

სომატური კომპონენტები, რომლებიც უკავშირდება ადამიანის სხეულის ნაწილებს, ერთ-ერთ ყველაზე პროდუქტიულ წყაროს წარმოადგენს ინგლისური იდიომების ფორმირებაში. ასეთი ერთეულები აბსტრაქტულ ცნებებს — ინტელექტს, ემოციასა და მორალს — სხეულის ნაწილის მეშვეობით გადმოგვცემს, რაც ზრდის მათ ექსპრესიულ და კოგნიტიურ მნიშვნელობას.

• **to have a heart of stone** – აღნიშნული იდიომი გამოხატავს ემოციურ სიცივეს ან თანაგრძნობის ნაკლებობას. კომპონენტი *heart* ტრადიციულად გრძნობებისა და ემპათიის სიმბოლოა, ხოლო *stone* მეტაფორულად აღნიშნავს სიმტკიცესა და ემოციურ მდგრადობას. იდიომი წარმოადგენს კულტურულად დამკვიდრებულ მეტაფორას, სადაც მორალური თვისებები ფიზიკური თვისებების მეშვეობით აიხსნება.

• **to keep an eye on someone/something** – ნიშნავს ყურადღებით დაკვირვებას ან ზედამხედველობას. სომატური კომპონენტი *eye* ასოცირდება აღქმასა და კონტროლთან.

გამოთქმა მაღალი სემანტიკური გამჭვირვალობით ხასიათდება, ვინაიდან გადატანითი მნიშვნელობა მჭიდროდ უკავშირდება სხეულის ნაწილის პირდაპირ ფუნქციას.

3.2 მეტაფორული იდიომები

ინგლისურ იდიომებში მეტაფორული კომპონენტები ხშირად მომდინარეობს ყოველდღიური საქმიანობიდან და პრაქტიკული გამოცდილებიდან. ასეთი იდიომები ნათლად აჩვენებს, თუ როგორ აისახება კონკრეტული ქმედება აბსტრაქტულ კოგნიტიურ პროცესებზე.

• **to spill the beans** – აღნიშნავს საიდუმლო ინფორმაციის გამჟღავნებას. თანამედროვე მეტყველებაში მისი სემანტიკური მოტივაცია დიდწილად გაუმჭვირვალეა, თუმცა სავარაუდო ისტორიული წყარო უკავშირდება უძველეს კენჭისყრის პრაქტიკას. მას სრულიად შენარჩუნებული აქვს ძლიერი ექსპრესიული ღირებულება

• **to hit the nail on the head** – გამოიყენება ზუსტი ან მართებული მსჯელობის აღსანიშნავად. იდიომი მოტივირებულია ხელით შრომიდან აღებული მკაფიო მეტაფორით და მისი გამჭვირვალე სახე უზრუნველყოფს ფართო გამოყენებას როგორც ზეპირ, ისე წერილობით დისკურსში.

3.3 ემოციური იდიომები

ინგლისურ ფრაზეოლოგიაში ემოციური მდგომარეობები ხშირად გამოიხატება სივრცითი და ფიზიკური მეტაფორებით.

• **to be on cloud nine** – აღნიშნავს უკიდურეს ბედნიერებას. სიმაღლის მეტაფორა (cloud nine) ასახავს პოზიტიური ემოციების კონცეპტუალიზაციას როგორც ზევით მოძრაობას ან სივრცით ამღლებას, რაც დამახასიათებელია ინგლისური ემოციური მეტაფორებისთვის.

• **to lose one's head** – ნიშნავს პანიკას ან არარაციონალურ ქცევას. სომატური კომპონენტი *head* ტრადიციულად დაკავშირებულია გონებასა და თვითკონტროლთან.

განხილული ინგლისური იდიომები აჩვენებს, რომ იდიომატური კომპონენტები ასრულებენ არა მხოლოდ სემანტიკურ, არამედ შეფასებით და ექსპრესიულ ფუნქციებსაც. ისინი კოდირებული არიან კულტურულად მნიშვნელოვან მეტაფორებში. როგორცაა გონება როგორც კონტროლი, ემოცია როგორც მოძრაობა და მორალი როგორც მატერიალური სუბსტანცია. ისტორიული მოტივაციის დაკარგვის შემთხვევაშიც კი ასეთი ერთეულები რჩება კულტურული მნიშვნელობისა და კოლექტიური ენობრივი გამოცდილების მუდმივ მარკერებად.

3.3. ქართული იდიომები: მაგალითები და ანალიზი

ქართულ ფრაზეოლოგიაში იდიომატური კომპონენტები მკაფიოდ ასახავენ ერის კულტურულ მენსიერებას, რელიგიურ მსოფლმხედველობას, ემოციურობასა და მეტაფორულ აზროვნებას. განსაკუთრებით პროდუქტიულია სომატური და მეტაფორული კომპონენტები, რომლებიც ადამიანის შინაგან მდგომარეობას, მორალურ თვისებებსა და სოციალურ ქცევას გამოხატავენ.

3.3.1 სომატური იდიომები

სომატური კომპონენტები ქართულ იდიომებში ერთ-ერთ ყველაზე ნაყოფიერ წყაროს წარმოადგენს. სხეულის ნაწილების სახელები აქტიურად გამოიყენება ემოციური მდგომარეობის, გონებრივი პროცესებისა და მორალური შეფასების გამოსახატავად [ბარამიძე, 2015. 89–101].

• **გული ქვასავით აქვს** – აღნიშნავს ემოციურ სიცივეს, გულქვაობას. ამ იდიომში სომატური კომპონენტი *გული* სიმბოლურად უკავშირდება გრძნობებსა და თანაგრძნობას, ხოლო *ქვა* მეტაფორულად გამოხატავს სიმტკიცესა და ემოციურ მდგრადობას. აღნიშნული გამოთქმა სემანტიკურად და კულტურულად შეესაბამება ინგლისურ იდიომს *to have a heart of stone*, რაც ადასტურებს გარკვეული უნივერსალური მეტაფორული მოდელების არსებობას.

• **თავი დაკარგა** – ნიშნავს პანიკას, თვითკონტროლის დაკარგვას. სომატური კომპონენტი *თავი* ქართულ კულტურაში გონებასა და გონივრულ

მოქმედებასთან ასოცირდება. იდიომი გამოხატავს კოგნიტიურ ოპოზიციას რაციონალურობასა და ემოციურ უკიდურესობას შორის და პარალელურია ინგლისური იდიომის---*to lose one's head*.

3.3.2 მეტაფორული იდიომები

ქართულ ფრაზეოლოგიაში მეტაფორული კომპონენტები ხშირად ეფუძნება ბუნებრივ გარემოს, ფიზიკურ მოქმედებასა და ტრადიციულ ყოფას, რაც მათ კულტურულ სპეციფიკას განსაზღვრავს.

• **ცეცხლზე ნავთს ასხამს** – აღნიშნავს კონფლიქტის გამწვავებას. მეტაფორა ეფუძნება ცეცხლისა და ნავთის ურთიერთქმედებას, რაც ვიზუალურად მკაფიო და ემოციურად დატვირთულია. იდიომი მაღალი ექსპრესიულობით ხასიათდება და სემანტიკურად გამჭვირვალეა.

• **თვალში ნაცარს აყრის** – ნიშნავს მოტყუებას, თვალის ახვევას. აქ მეტაფორა უკავშირდება მხედველობის დროებით დაკარგვას, რაც სიმბოლურად გამოხატავს ჭეშმარიტების დამალვას. სომატური კომპონენტი *თვალი* ასოცირდება აღქმასთან და ცოდნასთან, ხოლო *ნაცარი* — დაბინდვასთან და სიცრუესთან.

3.3.3 ემოციური იდიომები

ემოციური მდგომარეობები ქართულ იდიომებში ხშირად გადმოიცემა სხეულებრივი და სივრცითი მეტაფორების მეშვეობით, რაც მეტყველებს ემოციურობის მაღალ კულტურულ ღირებულებაზე.

• **გული აუფანცქალდა** – აღნიშნავს ძლიერ სიხარულს ან მღელვარებას. სომატური კომპონენტი *გული* აქ ფუნქციობს როგორც ემოციური ცენტრი, ხოლო მოძრაობის მეტაფორა (*აფანცქალდა*) გამოხატავს ინტენსიურ შინაგან განცდას.

• **გული ჩაუვარდა** – ნიშნავს უეცარ შიშს ან იმედგაცრუებას. სივრცითი მეტაფორა (*ქვემოთ მოძრაობა*) შეესაბამება უნივერსალურ კოგნიტიურ მოდელს, რომლის მიხედვითაც ნეგატიური ემოციები ქვევით მიმართულებით არის კონცეპტუალიზებული.

განხილული ქართული იდიომები ნათლად აჩვენებს, რომ იდიომატური კომპონენტები ასრულებს არა მხოლოდ სემანტიკურ, არამედ ძლიერ შეფასებით და ექსპრესიულ ფუნქციასაც. ისინი კოდირებულია კულტურულად მნიშვნელოვან წარმოდგენებში, როგორცაა:

- გული, როგორც ემოციის ცენტრი,
- თავი, როგორც გონებისა და კონტროლის სიმბოლო,
- მოძრაობა, როგორც ემოციური მდგომარეობის მეტაფორა.

შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ მაშინაც კი, როდესაც ისტორიული მოტივაცია ნაწილობრივ იკარგება, იდიომები აგრძელებს ფუნქციობას როგორც ეროვნული მენტალიტეტისა და კულტურული იდენტობის სტაბილური ნიშნები.

დასკვნა

ნაშრომში განხილულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში არსებული იდიომატური კომპონენტები წარმოადგენს ერთ-ერთ ძირითად მექანიზმს, რომლის მეშვეობითაც ენაში კოდირებულია კულტურული ცოდნა და კოლექტიური გამოცდილება. ინგლისური და ქართული იდიომების შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობა ყალიბდება არა მხოლოდ ენობრივი სტრუქტურის, არამედ კულტურულად დამკვიდრებული კოგნიტიური მოდელების საფუძველზეც. სომატური, მეტაფორული, ემოციური და კულტურულად მარკირებული კომპონენტები ფუნქციობს როგორც სემანტიკური ბირთვი, რომელიც განაპირობებს გადატანით მნიშვნელობას და ზრდის ფრაზეოლოგიური ერთეულების ექსპრესიულობას.

ორივე ენაში იკვეთება უნივერსალური კონცეპტუალური მეტაფორები — როგორცაა *ემოცია როგორც მოძრაობა*, *გონება როგორც კონტროლი* და *გული როგორც გრძნობების*

ცენტრი — თუმცა მათი რეალიზაცია ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში კულტურისთვის სპეციფიკურ სახეს იღებს. ინგლისურ იდიომებში ხშირია ისტორიულ, სოციალურ და პროფესიულ რეალიებზე დაფუძნებული სახეები, მაშინ როდესაც ქართული იდიომები გამოირჩევა მაღალი ემოციურობით, სომატური კომპონენტების გამოყენების გამოცდილებაზე დაფუძნებული კონცეპტუალიზაციითა და რელიგიურ-სიმბოლური აზროვნების გავლენით. [ტაბიძე, 2010. 45–58].. აღნიშნული განსხვავებები ნათლად წარმოაჩენს ფრაზეოლოგიის როლს, როგორც ეროვნული მენტალიტეტის ამსახველ სურათს. ლინგვოკულტუროლოგიური თვალსაზრისით, იდიომატური კომპონენტების შესწავლა ამაღლებს ენის, აზროვნებისა და კულტურის ურთიერთქმედების გააზრებას.

საკვანძო სიტყვები: ფრაზეოლოგიური ერთეულები, იდიომატური კომპონენტები, ლინგვოკულტუროლოგია, კულტურული ფენომენი, სომატური ელემენტები, სემანტიკური ცვლილება

ლიტერატურა:

1. ბარამიძე, რ. (2015). სომატური კომპონენტები ქართულ იდიომებში. *ქართველოლოგიური კვლევები*, 1, 89–101.
2. გამყრელიძე, თ., კიკნაძე ზ, შადური, ი., შენგელაია, ნ. *თეორიული ენათმეცნიერების კურსი*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2003.
3. კიკნაძე, ზ. (2005). *ქართული ენის ფრაზეოლოგია*. თბილისი: განათლება.
4. ლებანიძე გ. *კულტუროლოგიის საფუძვლები*. თბილისი. 2004
5. ტაბიძე, ნ. (2010). ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტები ქართულ ფრაზეოლოგიაში. *ენათმეცნიერების საკითხები*, 2, 45–58.
6. სახოკია თ., ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, ტ. I, II, III. თბილისი, 1953-1955.
7. ჩხენკელი, კ. (1998). *ქართული ფრაზეოლოგიზმების ლექსიკონი*. თბილისი: მერიდიანი.
8. წერეთელი, გ. (1990). *ენისა და კულტურის ურთიერთობა*. თბილისი: მეცნიერება.
9. Телия, В. Н. (1996). *Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа «Языки русской культуры».
10. Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
11. Cowie, A. P. *Phraseology*. In *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, ed. R. Asher, Oxford: Pergamon Press, 1994.
12. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Green, G. M. *How to get people to do things with words*. New York: Academic Press, 1975.
14. Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford: Oxford University Press.

Irma Rusadze

Akaki Tsereteli state University

Kutaisi, Georgia

e-mail: irmarusadze@gmail.com

<https://doi.org/10.52340/lac.2026.11.34>

Idiomatic Components in Phraseological Units of the English and Georgian Languages (A Comparative Analyses)

Abstract

The present paper is devoted to the study of idiomatic components in phraseological units from a linguocultural perspective, based on material from the English and Georgian languages. A phraseological unit is examined not only as a linguistic phenomenon but also as a bearer of cultural memory that reflects a nation's worldview, traditions, and historical experience. Of particular interest is the identification of the structural, semantic, and cultural features of idiomatic components in phraseological units, as well as demonstrating how these components determine expressive meaning and cultural specificity.

Through a comparative and comprehensive analysis of English and Georgian phraseological material, their distinctive features become clearly visible. The analyzed data convincingly show that idiomatic components—especially somatic elements, metaphors, and culturally marked images—play a significant role in preserving cultural identity and in shaping the semantic motivation of phraseological units.

Key words: phraseological units, idiomatic components, linguoculturology, cultural phenomenon, somatic elements, semantic change